

Pratarmė

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PALIKIMAS IR LIETUVIŠKOJI TAPATYBĖ

„Lietuviai viską sužlugdys. Jie beveik niekada nebuvo laisvi. Kai buvo, tai režimas – diktatūra. Pasigailėjimo verti žmonės. Suprasčiau, jei Gorbaciovos turėtų griebtis jėgos“, – tokiais žodžiais žinią apie Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą 1990 metų kovo 11-ąją sutiko tuometis Prancūzijos prezidentas François Mitterand’as¹. Kartu su amerikiečių istoriku Larry Wolffu galima spėti, kad toks XX a. Vakarų pareigūno požiūris į „politinių barbarų“ gyvenamus Rytus greičiausiai bus nulemtas dar XVIII a. prancūzų švietėjų sukurtų ir iki šiol neišdilusių stereotipinių Europos vaizdinių². Kad ir kaip būtų, neseniai reikia radikali kai kurių Vakarų politikų abejonė demokratinės Lietuvos valstybės, laisvos lietuvių politinės bendruomenės galimybe, radikalus neigimas tokią bendruomenę buvus praeityje ir šiandien išlieka kaip rimtas iššūkis. Juo labiau kad tokių abejonių slegiama nemaža dalis Lietuvos politikų ir intelektualų, linkusių daug labiau pasikliauti ne demokratinės Lietuvos tradicijos galia, bet „vietos papročius civilizuojančiomis“ Europos Sąjungos direktyvomis.

Ar tikrai į šį iššūkį galima atsakyti tik pasekus Vaižgantų ir suromantinius, heroizavus savo praeities „barbarybę“, ką mūsų dienomis stengėsi daryti lietuviškąjį patriotizmą gaivinusi įtaigi Gintaro Beresnevičiaus eseistika?³ Ar sueižėjęs, be testamento perduotas senosios Lietuvos palikimas gali įgyti šiandienos lietuvių visuomenę telkiančios, lietuviškąją tapatybę kuriančios ir stiprinančios galios? Ar rekonstruota Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicija pajėgi dabartinei apolitiškai lietuvių tapatybei suteikti politinį matmenį, padėti visuomenei atrasti savo politinės tapatybės kodą, Nerijos Putinaitės žodžiais tariant, sujungti lietuviškąją tapatybę su Lietuvos valstybės istorija, su valia ir atsakomybe?⁴

Atsakymų į šiuos klausimus nėra. Galima spėti, kad jie nemažai priklauso nuo mūsų požiūrio į LDK palikimą. Viena vertus, lengva pasiduoti Beresnevičiaus siūlomai pagundai tautos praeitį konstruojant remtis nuostata „viskas galima postmoderne“⁵. Bet jei „galima viskas“, ar galima kas nors rimta – kas visuomenę išties

¹ *Lietuva pasaulio galingųjų akiratyje 1988–1991. Nepriklausomybės atkūrimo užkulisiai žymiausių politikų memuaruose*, sud. Justas Vincas Paleckis, Vilnius: Algimantas, 2005, 146.

² Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford, California: Stanford University Press, 1994.

³ Gintaras Beresnevičius, *Imperijos darymas. Lietuviškos ideologijos metmenys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

⁴ Nerija Putinaitė, *Šiaurės Atėnų tremtiniai. Lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.*, Vilnius: Aidai, 2004, 16–17.

⁵ Gintaras Beresnevičius, *op. cit.*, 31.

jungtų, kas būtų patikima? Vargu. Patikimos praeities rekonstrukcijos neįmanomos be pagarbos istorinei tiesai, be atviro dialogo su protėviais. Antra vertus, kyla didelė pagunda apsiriboti gausybės atskirų LDK palikimo faktų bei reiškinų tyrimais ir išvengti rizikingo kalbėjimo apie kelis amžius LDK visuomenę jungusius „reikšmių ansamblius“, idėjų, idealų ir vaizdinių rinkinius. Mat visada atsiras tokiame bendro pobūdžio kalbėjimui prieštaraujančių faktų. Ir vis dėlto, ieškant galimos jungties tarp LDK palikimo ir šiandien kuriamos lietuviškosios tapatybės, visų pirma svarbu pasiaiškinti, kokiomis idėjomis ir vaizdiniais rėmėsi LDK visuomenės tapatybė, kuo šios idėjos ir vaizdiniai dar gali būti reikšmingi šiuolaikinei visuomenei.

Vertėtų pažvelgti, ką reiškė Didžioji Kunigaikštystė dėl jos išlikimo ir atkūrimo XVIII–XIX a. kovojusiems žmonėms. 1863 metų sukilėlio bute Minske rastame *Lietuvių katekizme* klausama ir atsakoma: *Ar tu lietuvis? Lietuvis iš Dievo meilės; Kas yra lietuvis? Tas, kas tiki laisve ir laikosi Statuto*⁶. Asmens politinė laisvė ir krašto teisė šiame tekste įvardijami kaip svarbiausi ginklu gintini lietuvių tapatybės dėmenys. *Broliai! Piliečiai! Sūnūs! Artojai! Laisvos šalies žmonės, junkitės prie manęs ginti įstatymus, laisvę ir išniekintą žmoniškumą!* – Tado Kosciuškos žodžiais Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje 1794 m. gegužės 20 d. sakytame pamoksle Lietuvos gynėjus kviečia Mykolas Pranciškus Karpavičius ir, Tucidido perteiktais Periklio bei Cicerono teiginiais remdamasis, aiškina, kuo laisvas *Respublikos karys* skiriasi nuo *tirono kario*. *Pilietis karys* aukojantis gyvybę už savo namus, savo šeimą, už savo teisę į laisvę ir nepriklausomybę, už tėvynę, tautą, už jam pačiam ir

⁶ Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 24.

visiems bendrus įstatymus, o *tirono karys yra ginkluotas plėšikas, parduotas savo pono užgaidoms*, jis nežino, ką reiškia būti piliečiu, nei ką reiškia tėvynė, nesuvokia jokių žmogaus teisių. Lietuviai nuo seno esą *laisvos tautos kariai*, maskvėnai – tironui tarnaujančios *besielės mašinos, laisvės budeliai*⁷. Valstybės kaip laisvos Respublikos idėja bei piliečių laisvės idealai XVIII a. pab. dominavo viešajame diskurse. Jie buvo ginami ir tų Lietuvos didikų, kurie savo galią krašte mėgino įtvirtinti pasitelkdami Rusijos kariuomenę. Generolas Simonas Kosakovskis padaro viską, kad Rusijos kariuomenės įžengimas į LDK 1792 m. neprieštarautų vietos įstatymams. Negana to – spėtina, kad patys rusų generolai manėsi padeda Kosakovskiams Lietuvoje ginti bajorų teises ir laisves nuo „Respubliką žlugdančių“ Ketverių metų seimo reformų. Rusų generolas Nikolajus Arsenjevas pokalbiuose su lietuviais Vilniuje stebisi, kad jie, rusai, patys būdami belaisviai, gina kitų laisves ir teises, ir pripažįsta, kad tokias teises turėdami ir jie jas gintų⁸. Įsidėmėtina, kad net carinės priklausomybės pradžioje Lietuvos viešojoje erdvėje demonstruojama ištikimybė laisvos Respublikos idealams. 1817 m. gruodžio 10–11 d. visų luomų *Vilniaus miesto piliečiai* katedroje ir bažnyčiose atiduoda pagarbą mirusiam *savo gentainiui* Kosciuškai: dailininko Jono Rustemo iniciatyva jam sukuriamas katafalkas, kuriame prabangiomis raidėmis reiškia *dėkingiausios Tėvynės* pagarbą *Laisvės ir Respublikos Gelbėtojui bei Gynėjui*⁹.

⁷ Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Rinktiniai pamokslai*, sud. Kristina Mačiulytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, 357, 363–366.

⁸ Vydas Dolinskas, Simonas Kosakovskis, *Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius: Vaga, 2003, 591.

⁹ *Zbior Mów w roznych mieyscach mianych oraz opisow obchodu załobnego nabozenstwa po zgonie ś. p. Tadeusza Kościuszki, w Wilnie, w Drukarni XX. Pijarów, 1818, 11–15.*

Taigi pilietinės laisvės, krašto teisė ir Respublikos etosas per Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės saulėlydį bei jai žlugus buvo suvokiami kaip šios Kunigaikštystės politinei bendruomenei ypatingos svarbos turintys, jos egzistavimo pamatus sudarę dalykai. Gal šiuos idealus išryškina, aktualizuoja tik XVIII a. pab. politinės aplinkybės – tam tikra ribinė politinės bendruomenės situacija, gal ankstesniais amžiais jie visuomenei nėra turėję didesnės reikšmės? XV–XVII a. LDK tekstų analizė leidžia teigti, kad valstybės žlugimo išvakarėse lietuvių remtasi šimtmečius gyvavusia savo krašto politine tradicija.

XVII a. rašytoje *Lietuvos istorijoje* Albertas Vijūkas-Kojalavičius kildino Lietuvos Respubliką (*Respublica Litwana, Res Litwana*) iš visuomeninės sutarties, kurią lietuviai ir prūsai esą sudarę pirmojo valstybės valdovo Vaidevučio laikais, ir pabrėžė pirmųjų krikščioniškųjų Lietuvos valdovų – Jogailos ir Vytauto – privilegijų svarbą: jos esą iškėlusios *Respublikos įstatymus* virš didžiojo kunigaikščio valdžios ir kūrusios Respubliką kaip laisvų piliečių bendruomenę. Vytautą, pritardamas Motiejui Strijkovskiui, Kojalavičius nusako kaip *laisvą laisvos valstybės valdovą – liberi populi liberus Princeps*¹⁰. Taigi Vytautas XVI–XVII a. tekstuose išskyla kaip laisvos bajorų Respublikos simbolis – tautos laisvių ir teisių gynėjas.

Ar tokiam Vytauto vaizdinui rasti būtų ir istorinių prielaidų? Atrodo, taip. 1413 m. Horodlėje Jogailos ir Vytauto lietuvių bajorams duota privilegija pirmąsyk aiškiau nusakė politines Lietuvos bajorijos teises – galimybę dalyvauti valdant valstybę: tartis su valdovu dėl ben-

*drojo gėrio, svarstyti bendrus reikalus susirinkimuose ir parlamentuose. Tiesa, ši privilegija Lietuvos žemių gyventojų laisvę susiejo su krikštu: iki krikšto lietuviai buvę sukaustyti nelaisvės jungo. Horodlės aktas kartojo Krėvos akto teiginį apie Lietuvos įjungimą, inkorporavimą į Lenkijos karalystę, esmingai suvaržė lietuvių bajorams duotą valdovo rinkimų teisę – po Vytauto mirties jie galėsią didžiuoju kunigaikščiu išsirinkti tik tą, kurį Lenkijos karalius ir jo palikuonys, Lenkijos ir Lietuvos žemių prelatams bei baronams pritariant, išrinks ir pastatys*¹¹. Šias Lietuvos politinės bendruomenės savarankiskumą varžiusias Horodlės akto nuostatas Vytautas radikaliai atmetė kovodamas dėl Lietuvos karūnos. 1429 m. rašytuose laiškuose Romos imperatoriui Zigmantui, Lenkijos karaliui Jogailai ir Lenkijos karalystės prelatams bei baronams Vytautas grindė savo teisę į karūną tuo, kad Lietuvos kunigaikščiai, baronai ir bajorai *visada buvę laisvi, tad turį teisę laisvai išsirinkti viešpatį*. Tokios teisės neigimą jis laikė *mūsų Lietuvos bajorų kaip laisvų žmonių pažemimu, pasikėsiniu į Lietuvos gyventojų garbę*. Taigi kovose dėl karūnos Vytautas gynė ne tik savo, bet ir visos politinės bendruomenės suverenias teises. Kartu jis pateikė ir kitą nei pirmosios valdovų privilegijos Lietuvos praeities sampratą: ne krikštas padaręs lietuvius laisvus, laisvi jie buvę nuo seniausių laikų – *visada*¹². Šia praeities samprata Lietuvos politinis elitai rėmėsi XV a. antrojoje pusėje ar XVI a. pradžioje „ištaisydamas“ Horodlės aktą. Lietuviškoje akto redakcijoje, kuri buvo įtraukta į 1541 m. su-

¹⁰ A. Wiliuk Koialowicz, *Historiae Litvanæ pars prior*, Dantisci, 1650, 11–20, *Historiae Litvanæ pars altera*, Antwerpiae, 1669, 91, 248; Maciej Strykowski, *Kronika polska, litewska, žmodzka i wszystkiej Rusi*, Warszawa, 1846, t. I, p. 238–239, 300, t. II, p. 170.

¹¹ *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków, 1932, 68; Darius Kuolys, „Lietuvos Respublika: idėjos ištakos“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 19, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, 159–162.

¹² *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430*, oprac. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, 814–817, 836–837.

darytą *Lietuvos Metrikos* 25-ąją užrašymų knygą ir pažodžiui perrašyta 1598 m. bei 1786 m., nebeminimas Lietuvos įjungimas į Lenkiją, skelbiama niekieno nevaržoma lietuvių bajorų teisė laisvai rinktis savo valdovus, teigiama, kad *esant respublikos būtinybei* Vilniuje *visai Didžiosios Kunigaikštystės visuomenei* šaukiami *parlamentai arba visuotiniai susirinkimai*¹³.

Kaip esmingai per XV a. pakito Lietuvos politinės bendruomenės ir valdovo santykis, rodo didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1492 m. duota inauguracijos privilegija, kurią jam padiktavo lietuvių didikai. Šiuo aktu Lietuvos Ponų Taryba perėmė į savo rankas visas svarbiausias valstybės valdymo sritis: užsienio reikalus, administraciją, teisimą, išdą, įstatymų leidybą. Valdovas įsipareigojo tardamasis su Ponų Taryba *dėl bendros gerovės* paklusti jos valiai *be pykčio*.

Taip *bendra krašto nauda* pripažįstama esanti išskirtiniu *ponų tarėjų* rūpesčiu, Ponų Taryba tampa Lietuvos suvereniteto įkūnytoja. Kartu jos valdžia nuosekliau pradeda remtis viso krašto bajorų politine valia, kuri nuo XV a. pab. vis dažniau išsakoma per bajorų suvažiavimus¹⁴. Būtent šiuo metu Lietuvos politinė tapatybė pradeda konstruoti kaip antitezė Maskvos santvarkai, grindžiamai laisva, pavaldinių valios nevaržoma didžiojo kunigaikščio patvaldyste. Tais pačiais 1492 m., sukakus 7000 metų nuo biblinės pasaulio pradžios, Maskvos bažnyčios vadovas metropolitas Zosima paskelbė Maskvą naujuoju Konstantinopoliumi, o Maskvos didįjį kunigaikštį Joną III – *visos Rusijos valdovu ir patvaldžiu, nauju caru Konstantinu, naujo Konstantino miesto – Maskvos ir visų rusų žemių ir daugelio kitų žemių viešpačiu*, taip padėdamas pa-

¹³ Darius Kuolys, *op. cit.*, 166–168; *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 25 (1387–1546), Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1988, 44–46.

¹⁴ Darius Kuolys, *op. cit.*, 177–179.

matus Maskvos kaip trečiosios Romos doktrinai, kelis amžius lėmusiai Maskvos didžiosios kunigaikštystės ir Rusijos imperijos politinę laikyseną¹⁵.

Vilniaus ir Maskvos politinės mitologijos skirtynes dar labiau išryškino XVI a. pradžioje išplėtoti oficialūs istoriniai valstybių pasakojimai. Maskvos *Pasakojimas apie Vladimiro kunigaikščius* ir Vilniaus *Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios kunigaikštystės metraštis* bei *Bychovco kronika* visų pirma kūrė kilmės mitus. Maskvos istorinis tekstas pateikė legendinę Maskvos didžiojo kunigaikščio genealogiją, kildindamas jo valdžią iš *Romos bei visos visatos caro Augusto* ir pabrėždamas imperijos perdavimo – *translatio imperii* – idėją¹⁶. Vilniaus pasakojimo duota legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų turėjo kitą – „republikonišką“ pobūdį: su Palemonu nuo Nerono ar Atilos tironijos pabėgę ir į Lietuvą atvykę Romos kilmieji sukūrė valstybę, tad jų palikuonys drauge su valdovu turį rūpintis Lietuvos valstybės reikalais ir šiandien¹⁷. Kaip antitezė Maskvos išpažintai imperijos perdavimo sampratai Vilniuje iškyla Respublikos perdavimo – *translatio rei publicae* – idėja, kaip liudija Kosciuškos laikų pamokslai, veikusi Vilniaus politinę elgseną iki pat Abiejų Tautų Respublikos žlugimo ir net po jo. Vilniaus pasakojime teisingas valdovas Vytautas valstybės reikalus tvarko atsižvelgdamas į savo bajorų valią, su jais tardamasis, juos gerbdamas. Maskvos pasakojime patys rusų kariai teigia atsisaką patarti valdovui, nes esą jo *vergai* ir pri-

¹⁵ B. Uspenskij, „Vosprijatie istorii v Drevnej Rusi i doktrina Moskva – tretij Rim“, *B. Uspenskij, Izbrannye trudy I, Semiotika istorii. Semiotika kultury*, Moskva, 1996, 86–87, 103.

¹⁶ R. Dmitrieva, *Skazanie o knjazjach vladimirskich*, Moskva–Leningrad, 1955, 159–165, 171–178.

¹⁷ S. C. Rowell, „Amžinos pretenzijos, arba Kaip turime skaityti elitinę literatūrą?“, *Seminarai*, red. A. Jokubaitis ir A. Kulakauskas, Vilnius, 1998, 14, 24.

valą jo valiai paklusti¹⁸. Vilniaus tekste – laisvos tautos, *laisvo laisvos tautos valdovo* idealai, Maskvos tekste – *laisvo patvaldžio* vaizdinys.

Savarankiškos Lietuvos Respublikos idėja nuosekliai buvo ginta XVI a. antrojoje pusėje – publicistiniuose ginčuose dėl Liublino unijos ir Liubline lietuvių didikų sakytose kalbose, vėliau LDK istoriografijoje, proginėje literatūroje. Lietuvos Respublikos doktrina bene tvirčiausiai rėmėsi 1588 m. išleistu, 1614, 1648, 1693, 1744, 1786 ir net 1819 m. be pataisų perleistu, vis tas pačias kanclerio Leono Sapiegos pratarmes turinčiu III Lietuvos Statutu. Jį patvirtinęs valdovas Žygimantas Vaza savo privilegija prisiekia ginti *visas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teises ir laisves* bei *duoda juo naudotis visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomams visais būsimais laikais*: nuo šiol pagal Statutą *kaip mes, valdovas, taip ir visi kiti luomai, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės piliečiai turi elgtis*.

Trečiajame Statuto skyriuje valdovas *pažada ir prisiekia už save ir už mūsų palikuonis, didžiuosius lietuvių kunigaikščius, saugoti šlovėje vientisą šią šlovingą valstybę – Didžiąją Kunigaikštystę* ir ją plėsti. Sykiu jis prisiekia, kad kunigaikščius, ponus, bajorus, riterius, miestiečius bei *visus paprastus žmones šioje Kunigaikštystėje saugos krikščioniškose laisvėse, kuriose jie kaip laisvi žmonės, nuo seniausių laikų iš amžinų savo protėvių laisvai rinkdamiesi sau viešpačius ir valdovus didžiuosius lietuvių kunigaikščius, gyveno ir rėmėsi pavyzdžiu bei būdu laisvų krikščioniškų valstybių <...>, o ypatingai ir visų pirma [saugos] tose laisvėse, kurias [suteikė] didžiųjų lietuvių kunigaikščių, mūsų protėvių, privilegijos ir laiškai*¹⁹. Sapiega pratarėse

visos Respublikos vardu dėkoja už teisybę valdovui, respubliką aiškina kaip bendros teisės sutelktą laisvų žmonių bendruomenę: *kiekvienoje respublikoje garbingam žmogui nieko nėra brangesnio už laisvę, o nelaisve jis taip bjaurisi, kad privalo nuo jos gintis aukodamas ne tik savo turtus, bet ir gyvybę*. Pasak jo, išskirtinės lietuvių laisvės pamatas – pačios tautos susikurta teisė, kuriai paklūstas ir valdovas: *Tokia tad yra mūsų laisvė, kuria mes prieš kitas krikščioniškas tautas didžiuojamės, kad valdovo, kuris pagal savo valią, o ne pagal mūsų teises viešpatautų, neturime ir kad ramiu gyvenimu bei savo turtu, kaip ir savo gera šlove, laisvai naudojame*. <...> *patys nustatydami ir kurdami savo teises visur, kiek tai įmanoma, savo laisvę saugome*²⁰. Taigi Statutas suvokiamas kaip laisvos Lietuvos Respublikos pamatas – išskirtines pilietines lietuvių bajorijos teises ir laisves bei jų sukurtą šlovingą valstybę saugantis tekstas. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Statute pristatoma kaip laisvų žmonių susivienijimas – seniausiais laikais protėvių įsteigtas ir dabartinio valdovo savo bei įpėdinių vardu prisiektas per amžius saugoti kūrinys. Taip į Statutą žvelgta ir per valstybės saulėlydį. 1790 m. Vilniuje išleistame *Leono Sapiegos gyvenime* Kazimieras Kognovickis, kildindamas Sapiegas iš romėno Prospero Cezarino ir šio palikuonio Gedimino, vertino LDK kanclerį kaip *lietuvių Saloną*, kaip Ciceronui prilygstantį laisvos Respublikos tarną – jis *stengėsi savo Tautą padaryti laimingą visiems laikams: Lietuvos Statutas, Leono Sapiegos veikalas, išmintingai jo Tautos Dvasiai pritaikytas, taip krito į Lietuvos Piliečių širdį, kad be jo visos kitos Teisės laikomos mirusios, kaip Kūnas be Sielos*²¹.

¹⁸ R. Dmitrieva, *op. cit.*, 163, 193; Darius Kuolys, *op. cit.*, 192–195.

¹⁹ *Statut Vialikaga Kniasstva Lituoskaga 1588*, galouny redaktar I. P. Šamiakin, Minsk, 1989, 42–43, 111–112.

²⁰ *Ibid.*, 44–47.

²¹ Kazimierz Kognowicki, *Życie Sapiehow I*, Wilno, 1790, 1–18, 25–53.

Taigi iš gausaus LDK palikimo galima išskirti pilietinės laisvės, Respublikos ir savarakiškos tautos teisės idealus, kurie jungė lietuvių bajoriją, o XVIII a. pabaigoje jau ir dalį miestiečių bei valstiečių, į laisvą piliečių bendruomenę. Suprantama, to meto socialinė, politinė tikrovė ir toje tikrovėje gyvenusios visuomenės viešai išpažinti idealai nesutapo: skelbiamos Respublikos vertybės ir principai Lietuvoje paprastai buvo paminami oligarchinio valdymo. Vis dėlto istorinės tautos mitologijos sutvirtinta laisvos Respublikos doktrina tapo to meto politinės lietuvių tapatybės dalimi ir gana stipriai veikė bendruomenės viešą laikyseną bei elgseną. Pažymėtina, kad ši doktrina nebuvo svetima ir daliai XIX a. žemaičių bei lietuvių tautinio sąjūdžio ideologų. Simonas Daukantas *Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių* (1822 m.) perima Kojalavičiaus gintą laisvos Respublikos sampratą ir esmingai ją papildė tautos kaip luomų barjerus įveikusios laisvų žmonių sąjungos idėja. Jo pasakojime Lietuvos, žemaičių ir prū-

sų viešpats Vaidevutis savo sukurtoje valstybėje – *ūkeje* – užtikrinęs vienodą *vargalių žmonių bei diduomenės liuosybę*. Čia buvę nustatyta, kad *tie tebus diduomiais, kurie gerais darbais ir dorybe už visus didžiau atsiženklins, vienok nė kokios viršutinės perskyros tarp jų, žmonių vargdienių ir diduomių, daugiau nebebus. Taip vargaliai žmonės, savo liuosybę užstiprinę, gyveno paskui ilgus amžius laimingai*²².

Šiuo atveju iš XVII šimtmečio LDK teksto perimtas Respublikos steigimo mitas susiejamas su XVIII a. lenkams ir lietuviams dėstytomis Jeano Jacques'o Rousseau mintimis ir palenkiamas tarnauti laisvos tautos kaip lygiateisių žmonių bendrijos idėjai, padėjusiai rasti moderniai lietuvių tautai.

Beje, 1926 m. išleistame darbe *Lietuvos praeitis* senąją lietuvių ir lenkų valstybę Maironis vadina *Lietuvos-Lenkų respublika*, *Lietuvių-Lenkų respublika*, *mūsų respublika*, taip pabrėždamas 1918-aisiais atkurtos Lietuvos Respublikos ir LDK politinę giminystę²³.

Darius Kuolys

²² Simonas Daukantas, *Raštai* I, Vilnius, 1976, 58.

²³ Maironis, *Raštai* III, kn. II, Vilnius, 1992, 198–201.